նրանց գլխաւոր ոյժերը և միայն մի զօրաբաժին ուղևորվեցաւ քաղաքը գրաւելու համար։ Դերվիշ-փաշա անձամբ կարգադրում էր զօրքերի շարժումը, այնպէս որ թիւրքաց զօրքերի և չերնոգօրցիների փոխադարձ գործողութիւնները ամենաբաւականացուցիչ կերպով կատարվեցան։ Այս հանգամանքը մեծ նշանակութիւն ունի, որովհետև տեղացիները կը հասկանան, որ չերնոգօրցիներին ընդդիմադրելու փորձը անաջող հետևանքներ կունենայ։ Իսկապէս գրաւած երկիրների մէջ ոչինչ միջոց չը կայ ապստամբվելու համար։ Դուլցինիօի ազգաբնակութիւնը 6000 մարդ է կազմում և այդ թւից դեռ շատ կը պակասի, երբ կըսկսվի դրանց գաղթականութիւնը։ Չերնոգօրիական կառավարութիւնը խոստացել է բնակիչներին, որ նրանք պատասխանատու չեն լինի իրանց անցեալի համար և այդ խոստմունքները ապահովել են մեծ պետութիւնները։

Յէտինիէից «Polit. Corresp.» լրագրին հաղորդում են, որ ալբանցիների և թիւրքերի մէջ եղած կռւի ժամանակ վիրաւորվածները բերված են Դուլցինիո և Սկուտարի։ Լրբ Դերվիշ-փաշա գրաւեց Դուլցինիо, ալբանցի բնակիչները իրանց ընտանիքներով դուրս էին եկել քաղաքից։ Այժմ այդ ընտանիքները վերադառնում են և ըսկսում են իրանց սովորական պարապմունքները։ Դուլցինիօի բնակիչները թշնամաբար չեն վերաբերվում չերնոգօրցիներին։ Բնակիչներից խլված են նրանց զէնքերը։ Դուլցինիօն յանձնելուց յետոյ Դերվիշ-փաշա ուղևորվեցաւ Սկուտարի, որտեղից նա իր զօրքերով կերթայ Էպիրոս։

Կ. Պոլսից „Times“ լրագրին հաղորդում են, որ Դուլցինիօն չերնոգօրցիներին յանձնելու լուրը բաւականութիւն պատճառեց հասարակութեան բոլոր դասակարգերին։ Մինչև անգամ սուլթանի պալատի մէջ հաւանում են Դերվիշ-փաշայի բռնած ընթացքը, մինչդեռ մի քանի ամիս առաջ նրա գործողութիւնները կատարելապէս կը դատապարտվէին։ Դժուար է գուշակել, թէ ի՞նչ շարժառիթներից փոխվեցաւ պալատի նախկին տրամադրութիւնը։ Թղթակցի կարծիքով այդ փոփոխութեան պատճառը մի կողմից Ալբանական միութեան բռնած կասկածաւոր ընթացքն էր, իսկ միւս կողմից Յունաստանի պատերազմական պատրաստութիւնները։ Ալբանական բէյերի անհնազանդութիւնը և նրանց ժողովների կազմելը այնպիսի տեղերում, որտեղ Թիւրքաց կառավարութիւնը նրանց վրա չէր կարող հսկել, կասկածանքի առիթ տուին Բ. Դրանը։ Յունաստանից ստացված տեղեկութիւններն էլ բաւական անհանգստացնող բնաւորութիւն ունեն։ Ինչպէս երևում է, հելլենական կառավարութիւնը մտադիր չէ հետևել մեծ պետութիւնների խորհուրդներին և կամենում է պատերազմ սկսել։ Էպիրոսի և Թէսալիայի մէջ արդէն ճշմարտում են ապստամբութեան նշաններ և շատ տեղեր անպատիժ կատարվում են սարսափելի առագաստութիւններ։ Այս հանգամանքները ի նկատի ունենալով, սուլթանը կամենում է գործը աւելի շուտով վերջացնել, քան թէ Յունաստանը կաւարտէ պատերազմական իր պատրաստութիւնները։

Իտալական մինիստրութեան օրգան «Diritto» լրագիրը, արծարծելով Չերնոգօրիային յանձնելու փաստը, ասում է, որ դա ապացուցանում է եւրոպական համաձայնութեան իրականութիւնը։ Լրագրի կարծիքով, եւրոպական համաձայնութիւնը ստիպողական ամենալաւ միջոց է Թիւրքիայի դէմ։ Պետութիւնները պէտք է պահպանէին այդ համաձայնութիւնը, որովհետև դեռ շատ բան պէտք է անել Արևելքի մէջ։ Եթէ մինչև անգամ լաւագոյն Հայաստանի վարչութիւնը, այնուամենայնիւ այդ երկիրը աւելի լաւ ապագայի արժանի է և պետութիւնները պէտք է օգնէին Անգլիային Հայաստանի վիճակը բարելաւելու համար։ Յունաստանի պահանջները աւելի էլ մեծ են և պետութիւնները պէտք է բաւականութիւն տային հելլենական կառավարութեանը։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պոլիս, 22 Նոյեմբ. 80

Յուսալ և յուսահատիլ, ահա այն չրջանակը, յորում կը դեգերինք անդադար։ Այսօր կը պատրաստունք հայկական ինքնօրինութիւնը ծափահարելու, վաղը Հայաստան անմիջապէս բնաջինջ ըլլալու սարսափը կը տիրէ։ Եւ մեր այս վիճակը զարմանալի չէ, երբ մեր ուղեցոյցը դիւանագիտութիւնն է ու մենք դիւանագիտութեան ինչ ըլլալը չենք գիտեր։ Ինչ եղան երեք հարցերու ծանուցագրերն։ Նոր կապոյտ տետր մը կը հրատարակուի Անգղիա, որ նորագոյն տեղեկութիւններն կը պարունակէ մեզ նկատմամբ, ահա այս է գիտցածնիս։ Գերմանիա Թիւրքիոյ պաշտպան կը սկսի երևել։ Յուլչինեօյի խնդիրն կարծես թէ կը լուծուի և շատ հաշիւներ տակն ու վրա կընէ, միացեալ նաւատորմիղը կը պատրաստուի հեռանալ Ադրիականէն։ Եթէ կէս մը կայ որ այս վիճակին մէջ Թիւրքիոյ ամեն կարգի ժողովուրդը միասին գոհ ընէ, այդ ալ օսմանեան արժէթղթոց յանկարծ բարձրանալն է և տնտեսագիտական բարելաւ վիճակի մը յոյսն կամ պատրանքը։ Թէպէտ և Թիւրքիոյ դրամական վերականգնումը հանելուկ մ'է, բայց և այնպէս տեսնենք թէ թատերական նոր տեսարանի մը կը պատրաստուինք թէ իրական փրկութեան մը նշոյլներն կը նշմարենք։ Սպասենք այս հարցին կերպարանք մը առնելուն և շարունակենք մեր ներքին խնդիրներով զբաղիլ։

Փորձառութիւնը ցոյց տուաւ թէ մեր կենտրոնի վարչական դրութիւնը բարեփոխութեանց կարօտ է, և բաւական աշխատութեամբք այդ բարեփոխութիւններն պատրաստուեցան։ Ազգ. Ժողովը ընդունեց զանոնք և յանձնարարեց Պատրիարքի նոցա գործադրութիւնը։ Այս նոր դրութիւնը խորհրդարանական անպատեհութիւններ կրնայ ունենալ և Պատրիարքը զայն իւր ամբողջութեամբը ընդունելու համակարծիք չըլլալով հանդերձ, չը կրցաւ մերժել, վասն զի երբեմն յայտարարած էր թէ ազգային կենսական պէտք մ'է այս օրինակ և այս եղանակաւ կազմակերպեալ վարչութիւն մը։

Նոր դրութեան համեմատ Պատրիարքը վարչութեան առենապետ մը կընտրէ և նա իրեն 5 աշխատակից առնելով և իւրաքանչիւրին պաշտօն մը յատկացնելով կը կազմէ ազգային վարչութիւնը։ Պատրիարքը այս կարևոր գործը յանձնեց Եուսուֆեան Տիգրան էֆէնդիի։ Եուսուֆեան էֆէնդի ազգային գործոց ներքնապէս տեղեակ, երկար տարի Ազգ. Ժողովոյ առենապետ, Թիւրքիոյ լաւ դատաւորներէն մին, դեսպանական շրջանակներու ծանօթ, Բ. Դրան պաշտօնէից հետ բաւական յարաբերութեան մէջ, բայց ոչ մէկ նախարարի աջրազուկը նկատուած, ճարպիկ ու ճարտար, ազգային քաղաքական խնդրոց մէջ ինչ գոյն ունենալն անյայտ, ունի ազգ գաղափարներ, բայց իրականութիւնն ու իւր փափաղներն երբեմն իրարու հետ կը չփոթէ, սիրուած ու յարգուած, բայց ոչ ջերմ պաշտպան, ոչ ջերմ հակառակորդ ունեցող ներկայ պարագայից մէջ պետ ըլլալու յարմարագոյն անձը նը-կատուեցաւ։ Իր ընկերակիցներն ընտրելու մասին շատ դժուարութեանց հանդիպեցաւ, այնպէս որ կը հարցնէինք, թէ սխալ չէ արդեօք այն կարծիքը թէ ամեն հայ պաշտօնի կը փափագի, կամ թէ ստոյգ է որ ամենքն ալ առաջին պաշտօնեայ ըլլալ կուզեն։ Վերջապէս Ազգ. Ժողովը տեղեկացաւ ընտրութեանց։ Մատթէոս եպիսկոպոս Իզմիրլեան կրօնական խորհրդական։ Երիտասարդ, բայց խոհական անձ, ջերմ նախանձախնդիր եկեղեցոյ իրաւանց և բարեկարգութեանց, աւելի հակառակորդ ունի քան բարեկամ, թէպէտ առջիններուն թիւը նուազիլ և վերջիններուն աւելնալ սկսած է։ Մեզ անծանօթ է թէ Ներսէս ու Մատթէոս ներքնապէս որչափ զիրար կը սիրեն։ Իզմիրլեան իր պարտականութիւնները լաւ ըմբռնող և կատարող անձ մ'է, և արդէն սկսած է եկեղեցականաց բարեկարգութեանց ծրագիր մը պատրաստել, զոր շուտով Պատրիարքի հաճութեամբ կը ներկայացնէ Ազգ. Ժողովոյ։ Եուսուֆեան էֆէնդի Մատթէոս սրբազանի ընտրութեամբը ազէկ դիրք մը կը ստանայ Ազգ. Ժողովոյ մէջ և Պատրիարքի հետ ունեցած յարաբերութեանց մէջ վարպետ կերպով կրնայ շարժիլ։ — Կրթութեան պաշտօնէութիւնը կը յանձնէ Մամիկոնեան Միքայէլ էֆէնդիի. զինուորական պաշտօնէութեան ա. թարգման, աշխատելու տրամադիր անձ մը. սակայն ոչ ոք գիտէ թէ ինչ սկզբունքներ ունի նա կրթական խնդրոց մէջ, կամ թէ երբէք այդպիսի հարցերն ուսումնասիրած է։ Տնտեսական գործոց պաշտօնեայ է պ. Գարեգին Մելիքեան, փաստաբան։ Յարաբերութեանց (դեսպանատան) պաշտօնեայ է պ. Միքայէլ Մոմճեան, բաւական տարեց, խոհեմ անձ, բայց սեղանաւոր։ Դատական գործոց տեսուչ է պ. Սերովբէ Ազնաւորեան, փաստաբան, լաւ անձ, ծերուկ և բարեսիրտ։ Իսկ ներքին գործոց հոգն ատենապետ էֆէնդին ինքն կը ստանձնէ, թէպէտ շատերուն փափագն էր որ Տիգրան էֆէնդի ատենապետութեան հետ ուրիշ պաշտօն մը առնու։

Անհաւասիկ ասոնք են ազգային կառավարութեան գլուխներն։ Ալ բաւական եղաւ որ առանց որոշ ուղղութեան մը ընթացանք, նոր վարչութեան կը մնայ այդ ուղղութիւնն տալ ազգային գործոց, և մամլոյ պարտականութիւնն է սուչադիր ըլլալ, անայլաւ քննադատել, առանց նայելու անձնական յարաբերութեանց բարեկամական ըլլան թէ թշնամական։

Մինչ վարչութեան մէջ Բ. Դրան պաշտօնեայներ կը տեսնենք, Ազգ. Ժողովը իրեն գլուխները Բ. Դրան պաշտօնեայներ ընելէ կը դադրի. ատեն մը հակառակն էր։

Օտեսոի, Սերվիչէնի, Ալանեանի կը յաջորդէ Մերեէմ-Գուլի պ. Յարութիւն, որ առևտրական գործերով կը զբաղի։

Ժողովը պահ մը մտածեց Մագուռա Սիմոն պէյը ընտրել ատենապետ և երկու նիստ զոհեց այդ ընտրութեան, քուէներն կիսուակէս բաժնուած էին, Մերիէմ-Գուլի մեծամասնութիւնը ընդունեց։ Չեմք գիտեր Սիմոն պէյ որքան ընդունակ է ժողով մը կառավարելու, բայց զնա ընտրելի ներկայացնողներն քաղաքական տեսակէտ մը ունէին։ Սիմոն պէյ նախարարաց հետ լաւ յարաբերութիւններ ունի և մասնաւորապէս Մահմուդ Նէդիմի մտերիմն է, ինքն դրամատէր անկախ անձ մ'է. ազգին և Դրան հետ յարաբերութեանց լաւ միջնորդ մը կրնար ըլլալ։ Շատ խնդիրներ բարեկամութեան շնորհիւ և անհատական ազդեցութեամբ կը լուծուին հոս։ Այսօր Պատրիարքարանը կէս—պատերազմական վիճակի մէջ է Բ. Դրան հետ, և քաղաքականութեան ներկայ պարագայներովը այս գիրքը օգտակար չերևեր։ Երեսփոխանաց ոմանց կարծեօք Սիմոն պէյի ընտրութիւնը այս առթիւ օգտակար կրնար ըլլալ, և Մերիէմ-Գուլի, որ շատ կարող անձ մ'է, իբր երկրորդ ատենապետ արդի մատուցած ծառայութիւններն կրնար մատուցանել։ Բայց կերևի թէ արմատական գաղափարներու հովը ժողովին վրայ կը փչէ։ Այդ հովը քիչ մ'ալ ժողովրդին վրայ կը փչէ, եթէ հաւատանք լրագիրներուն, որք կըսեն թէ մի քանի քաջախօս տաք գլուխ հայ երիտասարդներ անխոհեմ խօսքերու համար ոստիկանութեան կողմէ ձերբակալուած են. ստոյգ ըլլալը կամ չըլլալը չենք գիտեր, միայն սա գիտենք թէ ոստիկանութեան պաշտօնեայն երևակայական երկիւղներով կը մաղլեցնի և կը կարծէ թէ Հայկի և Վարդանի պատկերներն են հայկական հարցի պատճառներն և անխնայ կը հալածէ զանոնք։ ուր որ տեսնէ։ Գրավաճառներն կը ձերբակալուին և խիստ հարցափնութեանց կենթարկուին։ Այդ անմեղ պատկերներն 25 տարիէ ամեն տեղ կախուած են և ոչ ոք կը մտածէր յեղափոխական գաղափար մը ընծայել նոցա։ Կարծես թէ բաւական չէ կառավարութեան զգայական միջոցները, մեր թերթերէն ոմանք այդ թիւը կուզեն ստուարացնել իրենց գիտերով, և հաղորդեցին թէ Սոյ Մկրտիչ կաթողիկոսը զինուորական հսկողութեան ներքև Կ. Պոլիս կը բերուի։

Այդ լուրը բաւական յուզմունք պատճառեց, բայց անհիմն ըլլալը չուտ իմացուեցաւ։ Սակայն կը լսենք, թէ կաթողիկոսը արդարև Պոլիս կուգայ. կըսուի, թէ Ազգ. Վարչութեան հետ գործ ունի և իբր թէ Պատրիարքարանը Կիլիկիոյ թեմական վարչական խնդրոյ մէջ իւր իրաւասութեան սահմանէն դուրս ելած է։ Ոմանք Սսական խնդրոյ մը ծագումը թէպէտ կը խօսուին, բայց այդ լուրը ստէպ ելած է, անհիմն բան մ'է։ Իսկ կառավարութիւնը Կաթողիկոսի Պոլիս գալուն անտարբեր չէ։ Ատենէ մը ի վեր է Կիլիկիոյ կողմի ժողովուրդներն կառավարութեան հետ աւելի օրինաւոր յարաբերութիւններ հաստատած են. իրենց եղած հարցմանց պատասխանելու կերպը դիտեն և զեղծմանց դէմ կանոնաւորապէս կը խօսին։ Տեղական իշխանութիւնը կը զարմանայ թէ երբ նոքա այս բաներն սորվեցան, և եկեղեցականաց մասը կը նշմարէ։ Ի վաղուց անտի կառավարութեան սովորութիւնն է, որ քիչ չատ արթուն հովիւներն ամբաստանէ և պաշտօնանկ ընելու հնարամուտ ըլլայ։

Արդէն վերջերս Մուշի Առաջնորդը ամբաստանուեցաւ, թէ տեղական կառավարիչներէն մին ժողովուրդի ձեռօք ծեծել տուած է. այս օրերս կամբաստանուին Մուշի ուրիշ վարդապետներ, իբր թէ նոքա ալ կառավարիչներ ծեծել տուած են։ Այս կարգէն է նաև Սեբաստիոյ առաջնորդին խնդիրը։ Սեբաստիոյ մէջ հայու մը սպաննուելուն առթիւ կառավարութեան պաշտօնատունը կանարգուի հայ երիտասարդաց կողմէ։ Կառավարիչը տեղական Ազգ. վարչութեան անդամները կը ձերբակալէ և կամբաստանէ զառաջնորդը իբր գրգռիչ խռովութեան։ Բայց Պատրիարքարանի դժուար չէ հաստատել, թէ առաջնորդը պէտք եղած խոհեմութիւնէն չէ չեղած։ Բայց թէ ինչ պէտք ընել, երբ կառավարութիւնը հայ մը սպաննողներուն պէտք եղած պատիժը չը տնօրիներ։

Կառավարութեան պատասխանը պարզ է. եթէ մարդասպանը մահմեդական է, պէտք է զնա ազատ թողուլ։ —Եւ հոս մեր աչքերուն առաջ յայտնի ապացոյցը կը տեսնենք. Վելի Մէհէմմէտի գործը դեռ չաւարտեցաւ։ Թերևս յիշենք, թէ այդ անձը սպաննեց Ռուսիոյ դեսպանատան բարձրաստիճան զինուորական մը, Բոսմբրեօ։ Հակառակ բոլորը դեսպանաց բողոքներուն կառավարութիւնը դեռ զնա չը պատժեց։ Ըսաւ թէ խենդ է, բայց բժիշկներու ժողով մը կազմուեցաւ, որ թէպէտ ճնշման ներքև էր, բայց և այնպէս յայտարարեց թէ Մեհէմմէդ ոչ միայն խենդ չէ, այլ չատ ալ խելօք է։ Զինուորական ատեանը կամայ ակամայ մահապարտութեան վճիռ տուաւ, բայց գործադրութիւն չեղաւ։ Դեսպանք վերջնական ծանուցագիր մը տուին և այժմ ոստիկանութեան պաշտօնեայն կը պատասխանէ թէ այդ մարդը խենթ է և պէտք է հիւանդանոց խրկել։ Արդ երբ եւրոպական բոլոր դեսպանք կարող չեն յայտնի մարդասպան մը պատժել տալ, որովհետև մահմեդական է, ալ երևակայեցէք, թէ ինչ կըլլայ խեղճ հայոց համար։

Իսկ երբ մահապարտներ անպատիժ կը թողուին, մահուան նոր օրէնքներ կը հրատարակուին անոնց համար, որք Բ. Դրան չանուց հակառակ կրնան չարժիլ, և երկրին ամբողջութեանը դպչելու գաղափար կունենան։ Այս օրինաց մէջ շատ կէտեր կան, որ թիւրքական տեսակէտով տեղորդ չեն սեպուիր, բայց եթէ ի հարկին քիչ մը ընդարձակ մեկնութիւն տուի անոնց, մինչև իսկ մեր ազգային պաշտօնեաներն ալ նորա կրնան ենթարկուիլ։ Բայց ուր են այն օրէնքներն, որ երկիրը քանդող, ապստամբող ազգակներու վերաբերին, որ կարենան զսպել քիւրդերն, որ ասիական երկիրները կործանման կը հասցնեն։ Քրդական միութեան և ապստամբութեան վրայ դուք քան զմեզ աւելի տեղեկութիւն կրնաք ունենալ. շատ հաւանական է որ միջազգային նորանոր խնդրոց տեղի տայ այդ ապստամբութիւն բուռած ապստամբութիւնը։ Առայժմ յայտնի է, որ դա սոսկալի հարուած մէ Հայաստանի համար սովու հետ միասին, և մի և նոյն գաղտնի կամ լաւ կամ յայտնի մասն է, որ կը գործէ։ Ինչ օգնութիւն պիտի ընեն մեր այս եղբարց, որ քաղաքական դիտաւորութեանց զոհ կերթան։ Արդեօք թիւրքական Հայաստանի և պարսկական Հայաստանի հայոց մէջ խորութիւն պիտի տեսնենք։ Արդեօք այդ տարաբաղձներն առանց իրենց գիտութեան Հայաստանի բարեկարգութեանց համար մարտիրոսներ չեն ըլլար. ուրեմն չը մտածենք մեր Պարսկաստանի եղբարց ձեռք կարկառել։

Հայկակ

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ